

АНТРОПОЛОГІЧНО-ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ АСПЕКТИ ДИХОТОМІЇ „СВІЙ” – „ЧУЖИЙ”

(на матеріалі української та німецької прози про Другу світову війну)

Висвітлюється проблема антропологічного виміру антиномії „Свій” – „Чужий” при компаративному зіставленні української та німецької великої прози, присвяченої Другій світовій війні. Досліджується художнє втілення між- та внутрішньонаціональної взаємодії персонажів, поміщених в умови межової ситуації війни. Автор розглядає порушену проблему у світлі літературної течії екзистенціалізму.

Ключові слова: Свій, Чужий, Інший, національне, міжнаціональне, наднаціональне, екзистенційність.

Ущільнення та взаємопроникнення етнічних, національних, політичних, ідеологічних, мистецьких, художньо-естетичних, філософських, ідейних духовно-моральних сфер життя сучасних суспільств сприяли становленню міжкультурного діалогу в межах глобалізованого світу, з одного боку, та чіткішої експлікації власної ідентичності – з іншого. Розуміння, осягнення та переосмислення власного, „свого” простору через протиставлення чи взаємодію з іншим, відмінним, „чужим” стало предметом дослідження широкого спектра гуманітарних наук, а саме філософії, психології, культурології та літературознавства. Антропологічна та імагологічна проблематика втілена у працях українських (М. Брацка, В. Будний, О. Веретюк, О. Вознюк, М. Гірняк, Л. Грицик, М. Ільницький, Г. Касьянов, Ю. Липа, К. Мальцева, Н. Моренець, Д. Наливайко, С. Нефедев, В. Орехов, М. Павлишин, В. Табачковський, І. Франко) та зарубіжних (Манфред Беллер, Гуго Дисеринка, Маріус Франсуа Гюяр, Жан Марі Карре, Ю. Крістева, Джоєп Лірсен, Е. Левінас, Даніель-Анрі Пажо, Поль Рікер, Е. Саїд, Ж.П. Сартр, Ц. Тодоров, Й. Фіхте, Манфред С. Фішер, В. Хорев) науковців. Грунтовні компаративістські, теоретично-імагологічні напрацювання почали з’являтися у минулому столітті. Каталізуючим елементом їх появи слугували всесвітньо-історичні і політичні чинники, які були зумовлені масштабними антропологічними кризами – революціями, двома світовими війнами, репресіями, геноцидом, голодоморами, розпадом імперій, крахом тоталітарних держав та утвердженням нових. Можливо, найбільшою з них була Друга світова війна, яка стала болючою раною на тілі багатьох народів світу. Страждання, відчай, страх, біль, невпевненість, злоба, лють, злість, ненависть, зневіра, безвихідь, абсурдність – невід’ємні екзистенціали буття людини у вихорі тогочасних подій. Водночас війна – це завжди

двосторонній або багатосторонній міжнаціональний конфлікт, перенасичений різновекторними, іноді антиномічними за своєю природою семантичними конотаційними нашаруваннями. Саме тому маємо на меті здійснити порівняльний аналіз антропологічно-екзистенційної особливості концептів бінарної опозиції „Свій” – „Чужий” у великій прозі українського (роман Івана Багряного „Людина біжить над прірвою”) та німецького (роман Еріха Марії Ремарка „Час жити час помирати”) письменників.

Одним із фундаментальних засад імагології є розмежування свого та чужого просторів. Таке структурування простору має мультивалентний характер, адже може ґрунтуватися на різних чинниках – культурних, етнічних, національних, політичних, ідеологічних, загальносвітоглядних чи екзистенційних. Людина як така детермінується не шляхом співвіднесення із речами світу, а шляхом співвіднесення її з іншими людьми. Наявність „Чужого” є необхідною умовою, і для любові, і для війни. Його присутність онтологізує стосунки і констатує особу як їх учасника [8, с. 145-146]. Простір власного „Я” неоднорідний у художньо-образній та хронотопній структурах тексту. З огляду на специфіку дослідження, ми, беручи за основу запропоноване Н.Х. Копистянською просторове сегментування, модифікуємо його в екзистенційно-антропологічній перспективі. У такому ракурсі простір визначається як „свій” – зовнішній (країна, народ, етнічна належність, місце безпосереднього проживання); локальний (власний дім, сім’я, друзі, найближчі родичі) та внутрішній (емоційно-духовний світ особистісного „Я”) [4, с. 172-178]. Особливістю порівнюваної великої прози є її екзистенційна насиченість, глибокий психологізм, сконцентрованість на стражденному бутті персонажа в умовах війни. Тому відмінні, „чужі” сприймаються крізь призму суб’єктивного бачення головного героя. У мирний час „чужий” постає як подібний до „свого”, але не рівноцінний йому. Ця нерівноцінність зумовлена браком достовірної інформації про представника іншої культури, етносу, нації чи групи. Обмаль свідчень, мала чи, навпаки, надмірна частотність безпосередніх міжнаціональних контактів відтак призводить до етнічної стереотипізації гетерообразу в імагологічній системі, наприклад, українців стосовно росіян, німців чи італійців, і німців стосовно євреїв чи слов’янських народів [6, с. 11]. Проте Друга світова війна очима „письменників-екзистенціалістів” – це зіткнення не лише „своїх” і „чужих”, представників різних ідеологій (нацистської та комуністичної), етносів (українців, німців, росіян та італійців). У метушні руйнації та знищення просторові виміри „свого” і „чужого” позбавлені стійкості, межовість існування оголює двоїсту сутність індивіда – усвідомлюваних та неусвідомлюваних виявів власного „Я” мікроособистісного характеру, відкривається світові його істинне обличчя. Адже в час війни „ніхто не є ідентичний самому собі” [3, с. 47]. Епістема „Чужий” зазнає редукції, ворог у макроособистісній взаємодії може стати ближчим, „своїм”, і, навпаки, „свій”, рідний може стати гіршим за „чужого”. Кожний через випробування набуває різних, досі когнітивно незнаних якостей, стає

„іншим”. Д. Наливайко наголошує, що „... Своє і Чуже, Свій та Інший виступають... як взаємопов’язані й взаємопроникні світи, тут Інший є не лише опозицією Своему, а й способом та формою його присутності у світі” [7, с. 93].

Активізація самосвідомості та відкриття унікальної етнокультурної автентичності не оминуло і стражденний, розшматований український народ. Цей процес особливо посилюється у добу трагічних випробувань Другої світової війни і знайшов своє закономірне змалювання у творчості Івана Багряного, зокрема у романі „Людина біжить над прірвою”. Автор вибудовує внутрішню та міжнаціональну взаємодію персонажів, використовуючи світовідчуття філософії існування. Екзистенціальне світобачення письменника втілюється у творі в образі головного героя – Максима Колота, закинутого в абсурдну круговерть жахів війни та страждених скитань. На шляху фізичних та морально-духовних випробувань зазнає змін суб’єктивно-вмотивований простір свого „Я” персонажа в умовах комунікації чи споглядання „своїх” та „чужих”. Це відбувається з перших же сторінок роману. Перед читачем постає опис відступаючих залишків італійської армії. Вражає двоїстість зображення цього гетерообразу. З одного боку, італійці – це „велика, сіра отара” [1, с. 60] чужинців-завойовників, зморених морозами і тифом. З іншого, Максима спантеличує „трагічна до смішного й смішна до трагічного” диспропорція „між прекрасним, легендарним, романтичним ім’ям – „італійці”, „Італія” – і цим неромантичним, коростявим виглядом натовпу напівтрупів, нещасних, забрьоханих по самі вуха, отак zdeформованих людей” [1, с. 68]. Народ-митець приневолений бути автоматичним вбивцею. У цій дескрипції імалогічний образ набуває рис збірною шляхом нашарування попереднього позитивного стереотипу, який існував у свідомості автора, і нових негативних характеристик, пов’язаних з участю у загарбницькій війні. Проте, з іншого боку, прозаїк визнає, що „навіть в обличчі смерті ці люди не позбулися вродженої пошани до краси, властивої нації, народженій для мистецтва”, адже існує те, що „не може вмерти навіть на війні” [1, с. 71]. Друга світова війна стала інспіруючим чинником виокремлення та кристалізації власне української національно-етнічної самості, відокремленості її від інших, відмінних за етнічною, культурною, територіальною, політичною, ідеологічною, індивідуально-духовною чи морально-ціннісною приналежністю. Кожен, хто претендує чи посягає на простір „мого”/„свого” зовнішнього, локального чи внутрішнього простору, стає „чужим”. Звідси і багатогранність образів, адже для Івана Багряного – українського письменника діаспори, вільного від ідеологічного контролю і цензури, ворогом виступають не тільки німці, а й росіяни. Зовнішній простір, у якому відбуваються події – це Правобережна Україна, за висловом автора, така „...наша і не наша земля...” [1, с. 194], яку піддають руйнації одночасно радянська і фашистська армії з однаковою завзятістю. Образ трьох полонених німців повстає як натуралістично промовистий. Перебуваючи у жалюгідних тюремних умовах разом з іншими полоненими, „серед усіх упосліджених вони були тут найбільш

упосліджені” [1, с. 217]. Кожен знаходив можливість продемонструвати до „фріців” свою безмежну ненависть та зневагу, особливо перед нальотом німецьких бомбардувальників табірна маса була готовою їх розтерзати. Констативні нейтрально-негативні конотації опису німців слабші на тлі початкового, украй негативного за семантичною наповненістю змалювання росіян. Це зумовлено засиллям репресивної радянської влади перед війною, яка помістила мільйони незгідних у табори, серед яких був і Максим. Радянська армія постає в іронічно-саркастичній дескрипції: „Крок германський, автомат американський, штани англійські, матюки російські!.. Га! Ось вона, квінтесенція епохи! Її дух, її геній у всій красі й величі. Її емблема, символ всесвітнього універсального професійного вбивці” [1, с. 154]. Хлопці з-за Уралу, „може, й добрі хлопці, та тільки ж... За них говорили не вони самі, за них говорила війна – ні, за них говорила казенна, напхана в них злоба, звіряча нещадність, нетерпимість, тупа, фанатична, помстива зненависть до всіх, „хто не з нами” [1, с. 109-110]. Проте зіткнення „свого” і „чужого” просторів, окрім абсолютизованої бінарної антиномічної характеристики, набуває і статусу діалогу, в якому „свій” бачить „чужого” в „іншому”, позитивному світлі, сповненому універсального, наднаціонального морально-етичного відтінку. Головного героя вражає своєю чистою і безкорисною турботою про поранених сімнадцятирічна росіянка, зодягнена у халат сестри-жалібниці. Вона, мов білий Ангел, виринула серед безмежного пекла у порятунку не свого чи чужого, а людського, Богом даного життя. Зворушлива наполегливість юного дівчати заронила світло у найтемніші душі, стала спалахом надії для Максима. Але спалах швидко гасне в усвідомленні руйнації не лише зовнішнього світу, а й найближчого „свого” локального простору, де друзі стають зрадниками, а знайомі українці – посіпаками окупантів та катами. Антагоністичним автообразом слугує постать Соломона: „Усі були тут близькі й рідні, лише Соломон – чужий. Він не належав до роду. Але він був Максимів приятель, а колись ще й був його вчителем. Великий „мудрець” і недавній „стовп суспільства” [1, с. 64]. Ця освічена, проте духовно слабка особистість, заради власного комфорту і спасіння, ладна зрадити найрідніших друзів та співвітчизників. Цинічність Соломона шокує, адже його атеїстичний нігілізм та ідеологічно обґрунтоване бого- і людиноненависництво дає можливість сприяти арешту Максима Колота, а згодом і вчинити самогубство на руїнах собору. „Вишукане” зрадництво „мудрого вчителя” доповнюється виконавчими, тупими і звірськими вчинками іншого українського Юди – Зайця. Він спершу був поліцаєм у німців, а згодом став першим катом при знову прибулій радянській владі. У межових, критичних ситуаціях люди стають нерівні самі собі, вони втрачають людську подобу незалежно від своєї чи чужої ментальної матриці, скидають маску і являються світу в якості „інших”, вони „будуть бити й убивати... і професійні вбивці, й люди, які ніколи курчати не вбили, які колись любили пташок, і дітей, і книги, й церковні співи... Всі вони, ці люди, тепер пустилися берега. „Оголилися”, мовляв Соломон. Тут-от оголилися їхні серця, і в тих серцях був тепер лише

чад” [1, с. 216]. Поряд із концептами свого, чужого, іншого автор експлікує й поняття „Вони”. У його уяві – це всі „ці Соломони й Зайці та подібні. Попи й хами від марксизму, „ідеалізму”, матеріалізму, фашизму, гітлеризму, ленінізму... ізму... ізму... „Пророки й апостоли”, вожді й виконавці, Соломони й Зайці! Два полюси однієї цілоти, діалектично сполучена „єдність протилежностей”... Соломон – теорія й система, Заєць – практика” [1, с. 218]. Іван Багряний зумів вдало передати трагізм тогочасної антропологічної кризи засобами художнього тексту, запропонувавши не тільки негативну за семантичним наповненням бінарну дихотомію „свого” і „чужого”, а й не виключивши можливість діалогу між представниками різних культур у час воєнного конфлікту. Негативізму „чужого” він протиставив постать Максима Колота, надавши йому ті позитивні, характерні якості та психологічні риси, які стали вже архетипними для національної вдачі українця і на які звертають увагу В. Будний та М. Ільницький у своїй монографії, а саме індивідуалізм (надзвичайно активна позиція персонажа стосовно випробувань життя, його боротьба з абсурдним світом, сповненим розрухи та зрадництва); кордоцентризм (у героя спостерігається перевага емоційної, внутрішньо-духовної сфери над раціональною, характерним є також інтуїтивно-екзистенційне осягнення дійсності); антеїзм (вкоріненість у землю, на якій живе персонаж, співчутливе синівське ставлення до неї) та естетизм (потяг до культивування та поцінування прекрасного) [9, с. 354].

Роман „Час жити і час помирати” німецького письменника Ерїха Марії Ремарка пропонує погляд на події Другої світової представника нації, яка розпочала війну. Головний персонаж твору – солдат вермахту Ернст Гребер, як і Максим Колот, проходить крізь жорна випробувань, сповнених екзистенціалів вини, відповідальності та відчаю. Він взаємодіє як зі „своїми”, так і з „чужими” в межах розрізненого простору, в якому відбуваються основні події твору. На початку роману цим зовнішнім простором є краєвиди Росії, які повстають у візії Гребера нерідними, страшними. Вони були для нього голі, похмурі, зрадливі – „місячне світло все спотворювало й робило невпізнаним. Кругом чужа, холодна, невідома пустка. Ніщо не викликало довіри, ніщо не зігрівало душу. Все безмежне, як сама країна. Безмежне й чуже. Чуже ззовні і всередині” [10, с. 23]. Найближчий локальний простір персонажа не викликає довіри, зазнає тотального руйнування. На відміну від своїх ранніх творів, присвячених Першій світовій війні та повоєнному часу, де концепт дружби відіграє одну з найпомітніших ролей, в аналізованому тексті це поняття зазнає часткової або цілковитої елімінації, втрачається його морально-ціннісне значення. „Свій” простір Ернста насичений зрадниками, фанатичними катами та вбивцями. Тому не дивно, що цигарки кращі за компанію співвітчизників: „Гребер глибоко затягнувся і видихнув дим. Добре, коли є сигарети. Інколи навіть краще, ніж друзі. Сигарети не збивають з пуття. Вони мовчазні й добрі” [10, с. 34]. Така недовіра стала можливою через засилля ксенофобського та расистського режиму Гітлера, ідеологи якого возвеличили арійську расу, зробивши євреїв, циган та слов’ян людьми другого сорту. Недооцінка особистісної

насиченості простору соціуму обернулася безмежним „етатизмом”, абсолютизацією держави як самоцінності [12, с. 161]. Індивідуальне було принесене в жертву загальному. Людина маси, бездумний гвинтик, виконавець став суттю того непростого часу та знайшов своє логічне відображення у площині тексту. В Росії таким стає Штайнбрєннер, дев’ятнадцятирічний солдат із „білявим волоссям та обличчям готичного ангела” [10, с. 7]. Його істинна сутність проявляється при страті чотирьох полонених росіян. Штайнбрєннер проявляв „своєрідний педантизм, з яким людина, навіть убиваючи іншу людину, намагається виправдати себе у власних очах” [10, с. 12]. Так само як і у романі Івана Багряного, опозиція „свій” – „чужий” спочатку набуває абсолютних значень, імагологічні стосунки різнонаціональних персонажів видаються зрозумілими: тут „ми”, а там – вороги. „Ми панівна раса... а всі інші виродки” [10, с. 53]. Цілком виправданим у цьому контексті є прокляття страченої росіянки: „Вона проклинає вас і всіх німців, які ходять по російській землі. Вона проклинає ваших дітей! Вона мріє про той день, коли її діти розстріляють ваших дітей, як зараз ви розстрілюєте нас” [10, с. 15]. Події страти на фоні відступу німецького війська спонукають Гребєра до роздумів про правильність того, що робить він сам та його співвітчизники на чужій землі. Адже напад на Радянський Союз їм пояснили великою і благородною метою – здобуття життєвого простору для великої арійської раси. Проте ця мета завжди мала темний, вражаюче варварський бік. Екзистенціал вини є одним із ключових елементів сюжетної лінії твору, але досягнути власну чи колективну відповідальність можна лише при наявності совісті та виявів загальнолюдських цінностей. Багато із солдат відкидали свою причетність до злочинів. Так, Зауєр зазначає, що „не ми... затіяли цю війну і не ми за неї відповідаємо. Ми тільки виконуємо свій обов’язок. А наказ є наказ” [10, с. 25]. Проте не всі схильні до такого механістичного спрощення, наприклад, Фразєнбург визнає, що німці „шалєніли, як Атїлла або Чингіз-хан” та „поламали всі угоди й людські закони” [10, с. 33]. Подібні почуття та настрої особливо загострюються у свідомості Гребєра при поверненні в Німєччину. Як і у випадку з Максимом, зовнішній рідний простір стає невпізнаваним, чужим: „Внизу він зупинився, озираючись довкола. Він не впізнавав обрисів рідного міста. Навколо чорніли діри, немов у щєлєпі з вибитими зубами. Дєсь подїлась зелєна баня собору. Церква святої Катарїни була зруйнована. Дахи кругом понївєчені й нїби погризенї, так начє якєсь доїсторична їстота розтоптала мурашник. На Гакєнштрасє лишилось кїлька будинків. Місто зовсїм не схоже було на ту батьківщину, до якої він так прагнув; здавалося, тут теж Росїя” [10, с. 72]. Цей простір відчужується шляхом внутрішньоетнічної взаємодії, яка має переважно негативний характер. Ернст зустрічається зі співвітчизниками, які є посїбниками злочинних наказів: високопоставлений чиновник СС Альфонс, який скориставшись настановою імперського міністра „справедливе те, що корисне для німецького народу” [10, с. 143], з жаги помсти запроторює свого колишнього вчителя у концтабір. Його підопічний Гайні є сумлінним виконавцем катувань євреїв та незгідних із

режимом німців, фрау Лізер – співчуваюча ідеям нацизму „фанатичка з бригади плоскостопих” [10, с. 113]. Єдиним джерелом опори у знеціненому „своєму” просторі залишається кохана Елізабет, а ясність у питання його вини привносить вчитель Польман, втілення „добра, наполегливості і мудрості” [10, с. 186] – якостей, які знецінилися у тогочасному світі позбавлених світла „печерних людей” [10, с. 121]. Ернст приходить до того ж висновку, що і Максим Колот – страждання і біль не мають кордонів, війна руйнує і вбиває „своїх” та „чужих”, завдаючи непоправної шкоди не тільки міжнаціональному, а й загальнолюдському виміру буття: „Ця війна залишить після себе багато чого такого, що треба буде і не можна буде пробачити. Одного життя для цього не вистачить. Він бачив більше мертвих дітей, ніж тут. Бачив їх скрізь – у Франції, Голландії, Польщі, Африці, Росії. І всі вони – не тільки німецькі – мали матерів, які плакали за ними. Та навіщо він про це думає? Хіба не він ще півгодини тому, звертаючись до неба, в якому гули літаки, кричав: „Мерзотники! Мерзотники!” [10, с. 290]. Проте, на відміну від головного героя із твору Івана Багряного, який перебуває в екзистенційній боротьбі зі світом заради возз’єднання зі своїми близькими – дружиною та сином, тягар провини Гребера спонукає його до спокути власних злочинів. Кінцівка твору не щаслива, як у творі українського прозаїка, а трагічна – Ернст вбиває Штайнбренера. „– Вбивця! – сказав він, не знаючи, кого має на увазі. Він довго дивився на Штайнбренера. І нічого не відчував” [10, с. 319]. Проте україномовний переклад був здійснений із цензурованого німецьким видавництвом ФРН видання, з якого було вилучене одне речення, яке в контексті роману має важливе значення. У сучасному німецькомовному варіанті це речення поновлене: „Mörder”, sagte er und wußte nicht, wen er meinte. Er starrte auf Steinbrenner. Er fühlte nichts. ”Mörder”, sagte er noch einmal und meinte Steinbrenner und sich selbst und unzählige andere” [13, с. 398] („– Вбивця! – сказав він знову і мав на увазі Штайнбренера, себе самого і безліч інших”. – переклад наш. – Н.М.). Охоплений бажанням виправити злочини власного народу та очистити власне сумління, він звільняє партизан і гине від руки щойно врятованого ним росіянина.

Проаналізований літературний дискурс, присвячений подіям Другої світової війни, свідчить про спільність українського та німецького письменників у художньому втіленні імагологічної проблеми „Свого” і „Чужого”. Митці надали їй принципово нового семантичного відтінку, наповнивши стосунки різних за національною ознакою персонажів антропологічно-екзистенційними вкрапленнями, довівши, що в умовах межовості існування кожному індивіду відкривається його істинне „Я”, з його позитивними чи негативними виявами. І тільки від вибору, заснованого на загальнолюдському, залежить бути своїм чи чужим.

1. *Багряний І.П.* Вибрані твори / упоряд., автор передм. та приміток М. Балаклицький. – К. : Смолоскип, 2006. – 687 с.
2. *Вознюк О.М.* Стереотип як чинник формування візії Іншого / Ольга Вознюк // Антропологія літератури: комунікація, мова, тілесність / упорядник

- I.B. Папуша // *Studia Methodologica* : альманах. – Вип. 25. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 62-66.
3. *Гірняк М.* Від себе до іншого: творення ідентичностей у процесі літературної комунікації / Мар'яна Гірняк // *Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології* / упорядник I.B. Папуша // *Studia Methodologica* : альманах. – Вип. 24. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 47-53.
 4. *Копистянська Н.* Аспекти функціонування простору, просторової деталі в художньому творі / Нона Копистянська // *Молода нація : альманах* / гол. ред. О. Проценко. – К. : Смолоскип, 1997. – Вип. 5 – С. 172-178.
 5. *Мальцева К.С.* Опозиція своє/чуже як культурна універсалія / К. Мальцева // *Наукові записки. Том 20-21. Теорія та історія культури* / за ред. О. Погорілого та ін., Національний університет „Києво-Могилянська академія”. – К., 2002. – С. 6-10.
 6. *Моренець Н.В.* Образ Іншого – від первинного нарцисизму до аргументу ідеологічної риторики / Н. Моренець // *Наукові записки. Том 20-21. Теорія та історія культури* / за ред. О. Погорілого та ін., Національний університет „Києво-Могилянська академія”. – К., 2002. – С. 10-16.
 7. *Наливайко Д.* Літературна імагологія: предмет і стратегія / Дмитро Наливайко // *Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика*. – К.: Києво-Могилянська академія, 2006 – С. 91-103
 8. *Нефедев С.Н.* Другой как соблазнитель в экзистенциальной феноменологии и литературе / С. Нефедев // *Культура народов Причерноморья*. – 1999. – № 11. – С. 145-148.
 9. *Порівняльне літературознавство : підручник* / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2008. – 430 с.
 10. *Ремарк Е.М.* Час жити і час померати : роман / Е.М. Ремарк. – К. : Дніпро, 1974. – 328 с.
 11. *Рікер П.* Сам як інший / П. Рікер. – К. : Дух і Літера. 2002. – 456 с.
 12. *Табачковський В.Г.* Проблема „Я – Інший” як осердя антропологічної рефлексії / В. Табачковський // *Філософія: Світ людини. Курс лекцій : навч. посібник* / В.Г. Табачковський, М.О. Булатов, Н.В. Хамітов та ін. – К. : Либідь, 2003. – С. 158-178.
 13. *Remarque E.M.* Zeit zu leben und Zeit zu sterben : roman / E.M. Remarque / Mit einem Nachwort von Tilman Westphalen. – Köln : Kiepenheuer & Witsch, 2001. – 419 S.

Summary

The article deals with the problem of anthropological dimension of antinomy “Self” – “Stranger” in comparative analysis of Ukrainian and German great prose about the World War II. The literary realization of international and internally national interaction of personages put in the condition of war is investigated. The author analyzes the given problem in light of literary trend of existentialism.

Key words: Self, Stranger, Other, national, international, overnational, existential.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2009